

---

---

*Феофанис Малкидис, История греков Понта, Александруполис, Союз Репатриотов Области Эврос, 2010, 112 с.*

**Թեոֆանիս Մակլիդիս**, *Պոնտոսի հույների պատմությունը, Ալեքսանդրոպոլիս, Էվրոսի մարզի հայրենադարձների միություն, 2010, 112 էջ:*

Հունաստանի Կավալայի Տեխնոլոգիական ինստիտուտի պրոֆեսոր, Ցեղասպանագետների միջազգային ընկերակցության անդամ Թեոֆանիս Մակլիդիսի գիտական աշխատությունների ցանկը վերջերս համալրվեց նոր և կարևոր ուսումնասիրությամբ՝ «Պոնտոսի հույների պատմությունը» մենագրությամբ, որը 2010 թ. Ալեքսանդրոպոլիսում լույս է տեսել ոչ միայն հունարեն, այլև ռուսերեն թարգմանությամբ:

Գրքի առաջաբանում Թ. Մակլիդիսը նշում է, որ իր առջև խնդիր է դրել բարձրաձայնել Պոնտոսի հույների ցեղասպանության խնդիրը և նպաստել դրան ճանաչում տալուն: Ջուգահեռներ անցկացնելով հույների և հրեաների ցեղասպանությունների միջև՝ նա փաստում է, որ Շոան դատապարտվեց շնորհիվ Նյուրնբերգյան դատավարության, մինչդեռ 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանություններից մեկը ցայսօր մնացել է անպատիժ: Նա հետազոտել է Պոնտոսի հույների ողբերգությունը՝ հանուն պատմական ճշմարտության վերականգնման:

Թ. Մակլիդիսը համառոտակի անդրադառնում է Պոնտոսի հույների անցած ուղուն՝ ի սկզբանե մինչև նրանց՝ XV դարում օսմանյան տիրապետության տակ ընկնելու ժամանակաշրջանը: Հեղինակը փորձում է նախ ցույց տալ, թե ովքեր են պոնտոսցի հույները և ինչ պատմական ճանապարհ են հատել, իսկ այնուհետև բացահայտում է նրանց ներդրումը ոչ միայն հույն ժողովրդի, այլև Օսմանյան կայսրության պատմության և մշակույթի մեջ:

Առհասարակ, հունական սկզբնաղբյուրներում Պոնտոս է անվանվում Սև ծովի հարավային ափին ձգվող այն տարածքը, որը նախկին օսմանյան վարչական միավորներից ընդգրկում էր Տրապիզոնի վիլայեթը (ներառյալ Ջանիքի սանջակը), Կաստամունուի վիլայեթի Սինոպի սանջակը, ինչպես նաև Մեքաստիայի վիլայեթի Ամասիայի, Շապին Գարահիսարի և Թոքատի սանջակները: Բացի դրանից՝ այս տարածքն ուներ նաև թեմական բաժանում: Պոնտական վեց միտրոպոլիտություններն էին՝ Տրապիզոնը, Ռոդոպոլիսը (Ջնիզլիկը), Խալդիան (Գյումուշխանեն), Կոլոնիան (Նիկոպոլիս - Շ. Գարահիսարը), Նեոկեսարիան (Նիքսարը) և Ամասիան:

Գրախոսվող ուսումնասիրությունը հնարավորություն է ընձեռում պատկերացում կազմելու, թե որքան նշանակալից է եղել պոնտոսցի հույների

դերն Օսմանյան կայսրության հյուսիսարևելյան շրջաններում, և որքան բարձր՝ տնտեսական և մշակութային զարգացման մակարդակը: Թ. Մալկիդիսը վկայակոչում է Պոնտոսում հույների հոգևոր և կրթական զգալի ներկայությանն առնչվող ուշագրավ վիճակագրական տվյալներ:

Գրքում հանգամանակից ներկայացված է Պոնտոսի հույների տեղահանությունների և կոտորածների ընթացքը: Ինչպես մի շարք հույն պատմաբաններ, Թ. Մալկիդիսը ևս Օսմանյան կայսրությունում հակահունական արշավը բաժանում է մի քանի փուլերի: Ըստ նրա՝ առաջին փուլն ընդգրկում է 1908-1914 թթ., երկրորդը՝ 1915-1918 թթ., իսկ երրորդը՝ 1919-1923 թթ. ժամանակահատվածները: Գիտական շրջանառության մեջ դնելով մի շարք նորահայտ սկզբնաղբյուրներ և փաստեր՝ հեղինակը հիմնովին բացահայտում է յուրաքանչյուր փուլում պոնտոսցի հույների նկատմամբ երիտթուրքերի և քեմալականների՝ պետական մակարդակով իրականացրած ցեղասպան քաղաքականության էությունը: Միաժամանակ, նա չի շրջանցում նաև ցեղասպանության տարիներին հույների իսլամացման ու թուրքացման իրողությունը և հիմնավորապես ապացուցում է, որ նրանց հավատափոխության գործընթացը մեծ ծավալներ է ստացել հատկապես Պոնտոսում: Տասնյակ հազարավոր հույներ դարձել են մուսուլման, ինչը բնորոշ էր նաև Հայոց ցեղասպանության գործընթացին<sup>1</sup>: Հետաքրքիր է հեղինակի կողմից Պոնտոսի հավատափոխ հույների շրջանում վերջին տասնամյակներում սկիզբ առած՝ ուղղափառ կրոնին վերադառնալու և հունական ինքնության վերականգնման խիստ հետաքրքիր երևույթի ուսումնասիրությունը:

Պատմական ընդարձակ ծանուցմամբ Թ. Մալկիդիսը լուսաբանում է ռուս-հունական հարաբերությունների, ցեղասպանության հետևանքով Ռուսաստան և նախկին խորհրդային հանրապետություններ հույների գաղթի հիմնահարցերը:

Խիստ այժմեական են մասնավորապես հույների զանգվածային տեղահանությունների և կոտորածների առնչությամբ օսմանյան տարբեր իշխանությունների քաղաքականությունը՝ որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն բնորոշելու անհրաժեշտությանը վերաբերող հեղինակի անդրադարձները: Դիտարկելով այն «Ցեղասպանության հանցագործության կանխարգելման և դրա համար պատժի մասին» կոնվենցիայի համատեքստում՝ Թ. Մալկիդիսը համոզիչ կերպով ցույց է տալիս, որ պոնտոսցի հույների նկատմամբ երիտթուրքերի և քեմալականների կիրառած քաղաքականությունը հարկ է բնութագրել իբրև ցեղասպանություն: Իրավական հարթության շրջանակում հիմնահարցի վերլուծությունից գատ՝ հեղինակը քննարկում է նաև Թուրքիայի ժխտողական քաղաքականությունը և հույների ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացին առնչվող հիմնախնդիրները:

---

<sup>1</sup> Այդ մասին մանրամասն տես **Մելքոնյան Ռ.**, Հայերի բռնի իսլամացումը ցեղասպանության տարիներին. ընթացքը և հետևանքները, Երևան, 2010:

Այնուամենայնիվ, գրախոսվող հետաքրքիր և կարևոր աշխատությունը գերծ չէ մասնակի թերություններից: Նախ նշենք, որ Թ. Մալկիդիսն այն հույն պատմաբաններից է, ով հույների ցեղասպանությունը համարում է իբրև միասնական գործընթաց: Լինելով այս իրատեսական մոտեցման կողմնակիցը՝ նա իրավամբ ձեռնպահ է մնում Պոնտոսում, Փոքր Ասիայի մյուս տարածաշրջաններում և Արևելյան Թրակիայում բնակված հույների կոտորածներն իբրև առանձին ցեղասպանություններ որակելուց: Այդուհանդերձ, գրախոսվող մենագրությունում հետևողականորեն չի արտացոլվել Պոնտոսի հույների կոտորածը՝ հույն ժողովրդի ցեղասպանության ընդհանուր համատեքստում ընդգրկելու միտումը: Բացի դրանից, սեղմ ծավալի շրջանակում հեղինակը շրջանառության մեջ է դրել շատ հարուստ փաստական նյութեր: Այս պայմաններում գրքի որոշ հատվածներ կարելի էր ավելի հանգամանորեն և հիմնավոր շարադրել, ինչն ավելի մեծ հստակություն կսահմաներ քննարկվող հիմնահարցի ուսումնասիրության ասպարեզում: Մեր կարծիքով, գիրքն ունի նաև մեթոդաբանական բնույթի որոշ թերություններ. մասնավորապես վեցերորդ գլխում, որտեղ շատ ավելի տեղ է հատկացված մինչև ցեղասպանությունը Ռուսաստանի տարածքում բնակություն հաստատած հույներին և ռուս-հունական հարաբերություններին, քան հետցեղասպանական ժամանակաշրջանում նրանց կացությանը և ճակատագրին:

Հարկ ենք համարում նաև նշել, որ գրքի ռուսերեն թարգմանության մեջ առկա են թերություններ: Երբեմն սպրդում են ոչ միայն լեզվական սխալներ, այլև շեղումներ բնագրից: Բերենք մեկ օրինակ. հեղինակի օգտագործած «ազգայնամուլական քեմալական շարժում»<sup>1</sup> արտահայտությունը թարգմանված է «նացիստական քեմալական շարժում» (էջ 23) (թարգմանիչը, անտարակույս, շփոթել է ռուսերեն «националистическое» և «нацистское» բառերը):

Ինքնին հասկանալի է, որ մասնավոր բնույթ կրող նշված թերություններն ամեննին չեն նսեմացնում աշխատության գիտական նշանակությունը: Թ. Մալկիդիսը երկար տարիներ հետազոտել է այս թեման, իսկ սույն գրքում առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ դրել բազմաթիվ նորահայտ և կարևոր փաստեր: Չնայած այն հանգամանքին, որ հույն պատմաբաններն այս թեմային նվիրել են շատ հաջողված ուսումնասիրություններ, այնուամենայնիվ նրա մենագրությունն իր հարցադրումներով և գիտական նորությով արժեքավոր ներդրում է ոչ միայն Պոնտոսի պատմության ուսումնասիրության, այլև հունական ցեղասպանագիտության մեջ առհասարակ:

*ԳԵՎՈՐԳ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ*

---

<sup>1</sup> Հմմտ. “...il Movimento nazionalista kemalista”. Տե՛ս **Malkidis T.**, Il genocidio dei greci, Atene, 2011, p. 63.